

OUDHEIDKUNDIG BODEMONDERZOEK TE ROTTERDAM EN OMGEVING IN 1966

DOOR C. HOEK

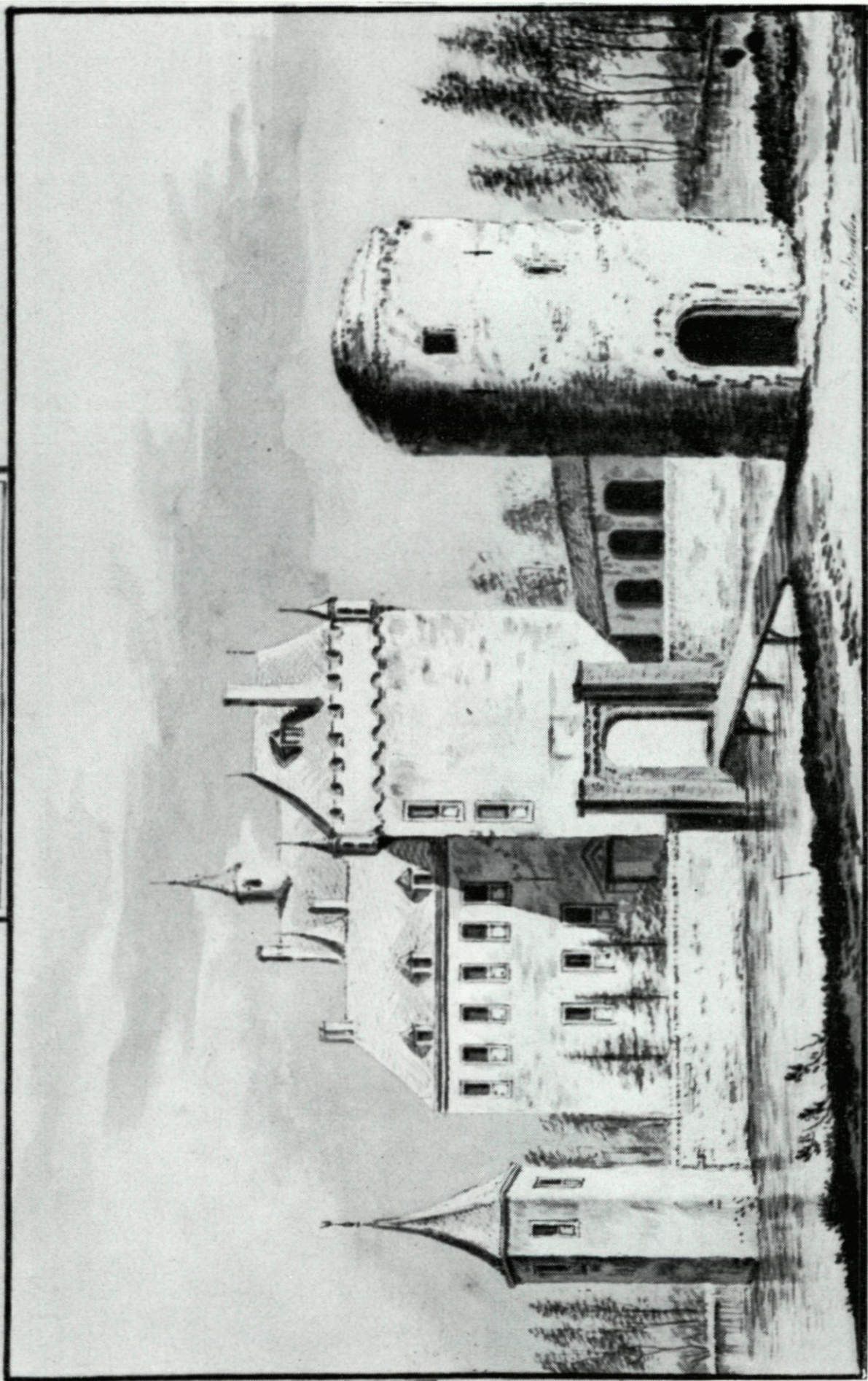
IN 1966 zijn onder auspiciën van de Commissie van advies inzake archeologisch onderzoek binnen het ressort Rotterdam de volgende opgravingen verricht. Indien niet anders vermeld zijn de werkzaamheden uitgevoerd door de afdeling Oudheidkundig Onderzoek van de Dienst van Gemeentewerken Rotterdam.

CAPELLE AAN DEN IJSSEL

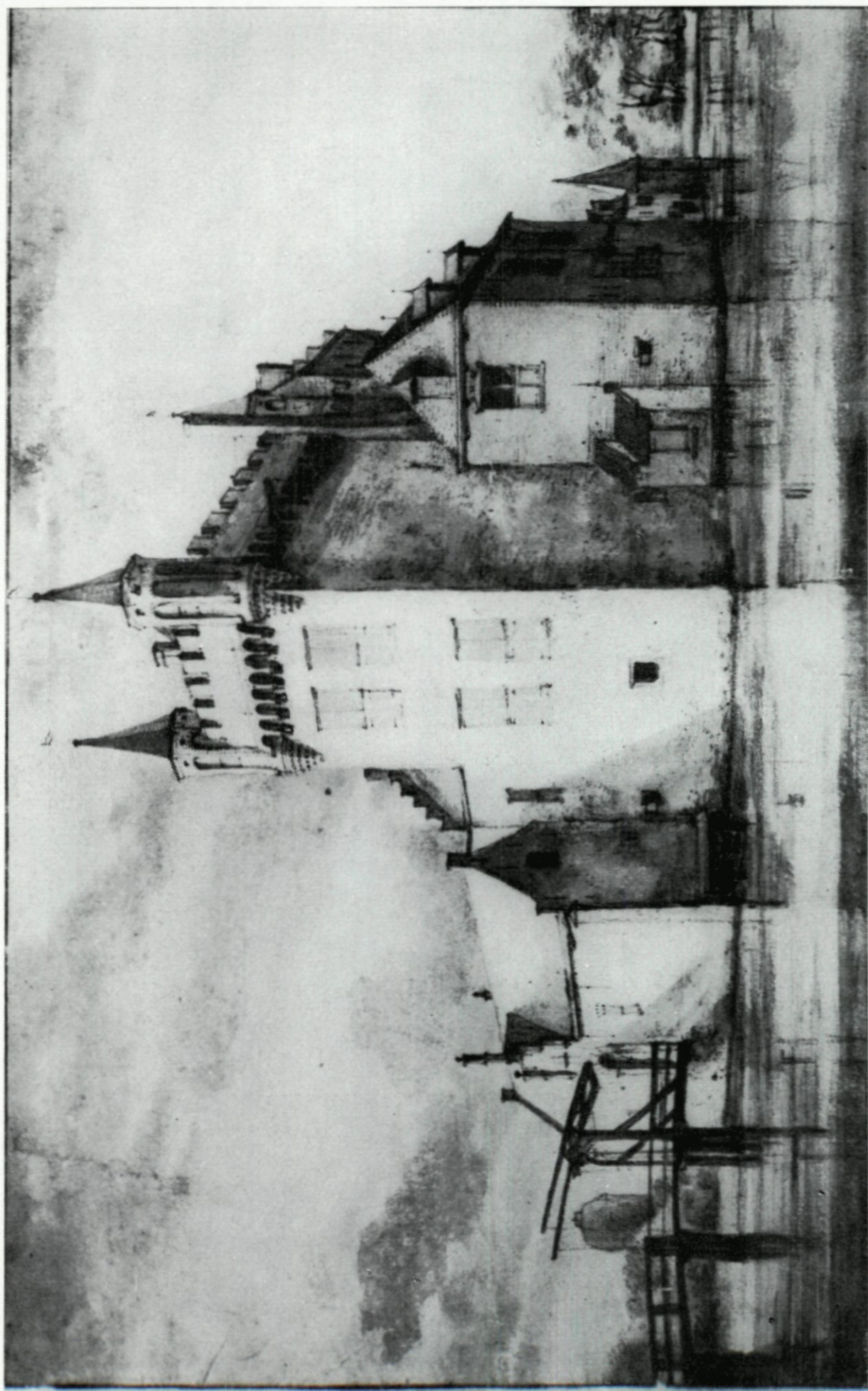
In het voorafgaande jaar waren onmiddellijk ten westen van het 13de eeuwse kasteel de uitbraaksleuven ontdekt van een uitgebroken 13de eeuws gebouw. Het bleek mogelijk de juiste afmetingen vast te stellen, nl. uitwendig 13×15 m; de aanlegbreedte van het metselwerk was voor de langsgevels 1,15 m zwaar, voor de eindgevels 1,40. Slechts op een punt bleek nog een stukje metselwerk gespaard te zijn. Het afbraakmateriaal was vooral ter plaatse van de oostgevel schoon gebikt; aan de noord-, oost- en zuidzijde bevonden zich grachten. De nog aanwezige gracht aan de westzijde behoort niet tot het middeleeuwse complex, maar bij de bouwperiode rond 1612. Hier bevond zich een bij het 17de eeuwse huis behorende zware kademuur, benevens aan de noordzijde een klein gebouw, waarvan de vloer uit rode plavuizen $22,5 \times 22,5 \times 3,2$ cm bestond.

Het aardewerk van het middeleeuwse huis gaat niet verder terug dan tot het einde van de 13de eeuw. De bewoning in de eerste helft van deze eeuw, welke aan het kasteelstadium voorafgaat, heeft zich waarschijnlijk beperkt tot het eigenlijke kasteelterrein en de in het einde van die eeuw tot gracht vergraven onmiddellijk ten westen ervan gelegen strook grond. Uit de sporen van steentassen blijkt dat het terrein tijdens de 13de eeuwse bouwopgehoogd is. De steenmaten variëren van $7 \times 13,5 \times 28$ cm tot $7 \times 14,5 \times 29$ cm (deze laatste maat komt voor bij geelbakkende steen). Enkele halve stenen meten $6 \times 13 \times \dots$ tot $6,5 \times 14 \times \dots$ cm.

Kenenburg in Oetland.

33. De Kenenburg, gezien van de voormalige voorburcht af, begin 17de eeuw. Naar een tekening door A. Rademaker.

34. De Kenenburg in 1646, met naar de zijkant verlegde ingang. Een overblijfsel van de ronde toren is zichtbaar achter de ophaalbrug. Naar een tekening van Roeland Roghman.

Naar aanleiding van de vondst van middeleeuws muurwerk onder een warenhuis van de heer Van Dorp te Schipluiden, dat ten dele bloot was gelegd door leden van de archeologische werkgroep te 's-Gravenhage c.a., is gedurende enkele dagen in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een onderzoek ingesteld. (Zie fig. 1).

Het muurwerk bevindt zich op het terrein van het voormalige kasteel Kenenburg, echter niet ter plaatse van het in de 17de en 18de eeuw herhaaldelijk afgebeelde kasteel, maar onmiddellijk ten oosten ervan, waar op de kaart van Delfland door de landmeter Krukus (1710) een uitgebreide tuinaanleg voorkomt:

Het betreft een rechthoekige aanleg, met de voorzijde aan de oostkant. De frondbreedte bedraagt 38 m bij een breedte van 31 m. In het midden bevindt zich een poortgebouw 5,5 m breed, 9 m diep, dat een ophaalbrug heeft bezeten. Aan de noordzijde bevindt zich een gebouw tegen de buitenmuur, 16×9 m, dat tegen de poort een gemetselde vierkante punt bevat, overkluisd door een tongewelf en waarvan de bodem uit los gestort puin bestaat. Blijkens de erin aanwezige mestlaag hebben wij hier te doen met een beerput. Aan de zuidzijde bevindt zich een gebouw, $16,5 \times 7,5$ m, dat aan de binnenhofzijde geen wand, maar drie op poeren gefundeerde (houten?) kolommen heeft, wat het waarschijnlijk maakt dat dit een wagenshuur is geweest. Tegen de ommuring bevinden zich sporen van een aantal lichte bouwsels. Het gevonden aardewerk wijst op bewoning vanaf het begin van de 15de tot in de tweede helft van de 16de eeuw.

Het metselwerk van de buitenmuur en het poortgebouw bestaat uit steen. $5/5,5 \times 11/11,5 \times 22,5/23,5$ cm. In de noordmuur is oudere steen, groot $7 \times 13,5/14,5 \times 28/29$ cm, secundair verwerkt, eveneens aan de beerput, hier $7 \times 14,5 \times 30$ cm. Vooral aan de noordoosthoek was duidelijk te zien dat de oudere steen over de jongere heen gemetseld was. Hiernaast is steen gebruikt van $4,7 \times 11 \times 22,5$ cm en $4,5 \times 11 \times 22,3$ cm aan de tegen de muur opgetrokken gebouwen; de poeren van de 'wagenloods' zijn van steen groot $5 \times 10,5 \times 21,6$ cm. De steenformaten zijn niet in tegenspraak met het aardewerkmateriaal en wij kunnen stellen dat de voorburcht van de Kenenburg in het eerste kwart van de 15de

eeuw is gebouwd, waarbij al vrij spoedig tegen de in zijn opgaande werk ca. 0,90 m zware buitenmuur bedrijfsgebouwen zijn opgetrokken. Over de herkomst van het oudere baksteenmateriaal kunnen wij slechts gissen; rekening dient te worden gehouden met de mogelijkheid dat dit afkomstig kan zijn van het kasteel Hodenpijl aan de overzijde van de Gaag gelegen, waar het zelfde materiaal voorkomt op het erf van de tegenwoordige boerderij. Dat kasteel is waarschijnlijk in 1351 en mogelijk ook opnieuw in 1393 vernield. Hierna schijnen de van Hodenpijls voornamelijk op hun kasteel te Rijswijk verblijf te hebben gehouden.

De Kenenburg, van welks voorburcht de overblijfselen zijn gevonden, is vermoedelijk gebouwd door Philips de Blote, die van de erfgenamen van de tussen 4 juni 1408 en 7 september 1411 kinderloos overleden Philips van den Dorpe verschillende goederen kocht, waaronder kennelijk ook het St. Maartensrecht, dat in erfpacht van de Dom van Utrecht werd gehouden, waarbinnen de Kenenburg gelegen was. Op 12 april 1429 werd hij door de heer van Wassenaar beleend met het recht van het houden van twee paar zwanen naast zijn huis te Schipluiden; uit latere beleningen blijkt dit huis de Kenenburg te zijn.

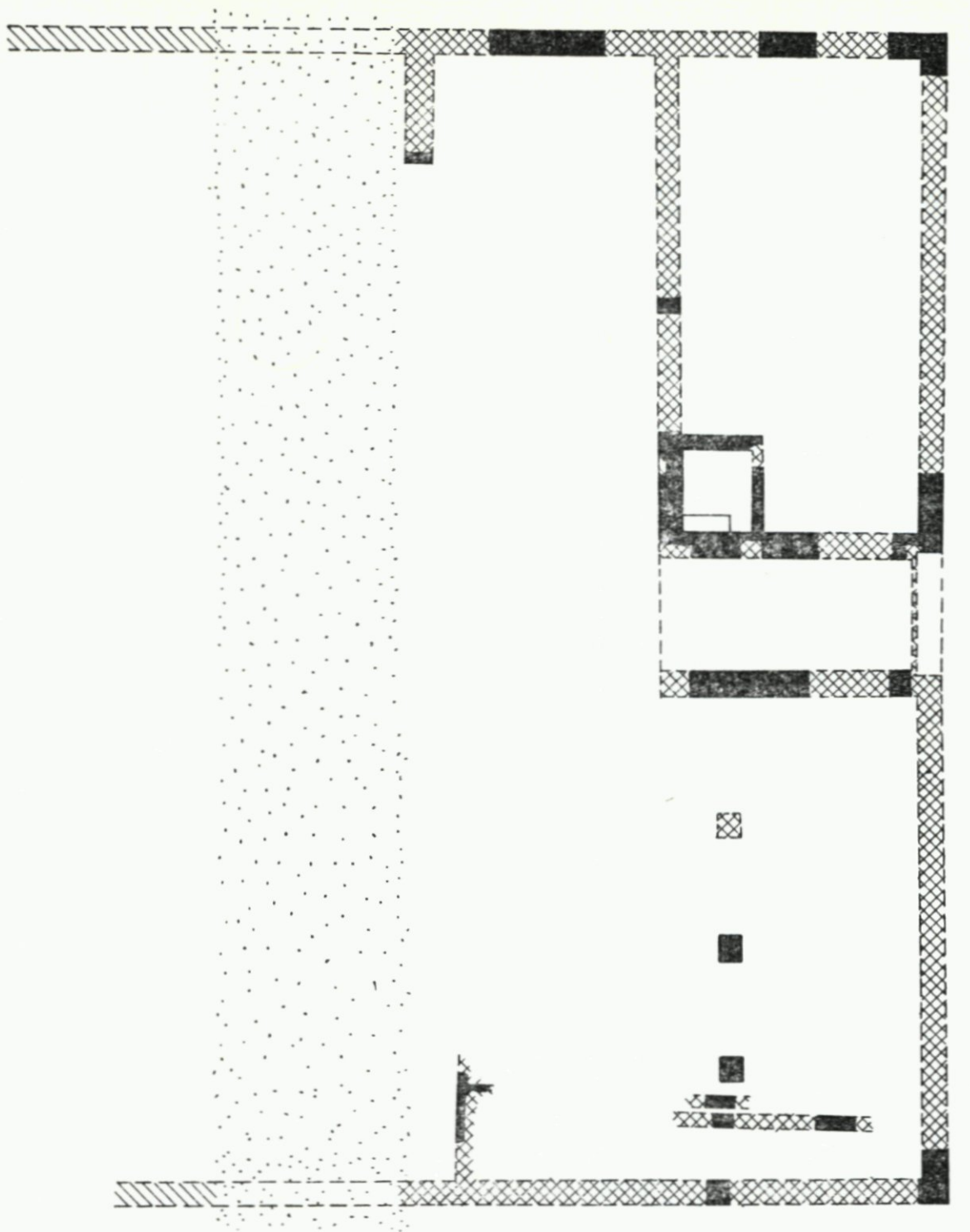
Philips hield in 1418 de zijde van gravin Jacoba van Beieren en was in dat jaar met 36 man gelegerd in het blokhuis aan het einde van de Oppert te Rotterdam; tevens was hij evenals zijn broers en neef de Blote bevelhebber van de Hoekse vloot, die te Rotterdam en Schiedam was samengetrokken.

Na zijn dood nam zijn broer Jonge Dirc die Bloet Hugenz. het St. Maartensrecht in pacht; diens dochter Haze bracht door haar huwelijk met Aelbrecht van Egmond de Kenenburg c.a. in dit geslacht.

De Kenenburg is kennelijk in 1572-74 ontmanteld en vernield, een beeld dat bij ieder onderzoek op het platteland van Delfland en Schieland steeds duidelijker wordt.

Het kasteel dat wij van afbeeldingen uit de 17de en 18de eeuw kennen, was een gedeeltelijke herbouw, waarbij de voorburcht niet herrezen was.

In het einde van de 17de eeuw was de herinnering aan de verwoesting nog niet verdwenen en er is een hele serie tekeningen, o.a. van C. van Alkemade en A. Rademaker, die alle teruggaan op een en hetzelfde voorbeeld van 'Oud Kenenburg'.

0. 10m.

- OPGEGRAVEN FUNDERINGEN.
- GEREKONSTRUEERDE FUNDERINGEN.
- FUND. AANGEBOORD MET GRONDBOOR.
- 17^e EEUWSE SINGEL AANLEG.
- HIERDOOR FUNDERING UITGEBROKEN.

Fig. 1. Kenenburg. Gereconstrueerde plattegrond van de voorburcht.

De afbeeldingen van de Kenenburg tonen aan dat de ingang van het kasteel oorspronkelijk aan de noordzijde (aan de kant van de voorburch) gelegen heeft. Deze toestand komt o.a. voor op een tekening van A. Rademaker naar een ouder voorbeeld. De toegang tot het kasteel vond plaats door het overblijfsel van een poortgebouw, terwijl aan het begin van de brug de ruïne van een ronde toren stond.

Toen Roeland Roghman het kasteel in 1645-47 tekende, was de toegang verplaatst naar de noordzijde, maar de ruïne van de ronde toren komt nog voor (links van de ophaalbrug, afbeelding).

Op de weinig authentiek uitziende tekening van Oud Kenenburg komt in de gracht een voorpoort voor, voorzien van een ronde toren, die tussen de voorburch en het hoofdgebouw gelegen zou hebben, op een plaats die overeenkomt met de 17de eeuwse tekeningen. Merkwaardigerwijs komt de toren nog een keer voor als een ronde donjon midden in de hoofdburcht.

Mogelijk zal een voortgezet onderzoek in de toekomst meer gegevens verstrekken over dit in ieder geval zeer grote kasteel.

VLAARDINGEN

Tijdens een bezoek aan het terrein van de Joffer Achtenwoning bleek dat een sloot is gegraven door de noordwesthoek van de hofstad. Hier blijkt een woonlaag aanwezig te zijn die o.a. 13de eeuws materiaal bevat. Waarschijnlijk is dit de plaats van de boerderij, die dan onmiddellijk ten noordwesten van het kasteel heeft gelegen.

SPIJKENISSE

Dank zij de toestemming van de eigenaar, de heer P. L. Baris, is het mogelijk geweest een onderzoek in te stellen op het terrein van de voormalige boerderij 'De Hoogwerf'. Deze was gelegen op een woonheuvel, waarvan de vraag was, of deze van vòòr of nà de bedijking van de polder Spijkenisse dateerde.

Profielsheuvels door de 'terp' bewijzen dat deze gelegen is op de kleibaan van een geheel verlande kreek en dat voor het opwerpen van de terp gewoond is op deze kreekrug gedurende de periode

1250-1400. Onder het gevonden aardewerk komen opvallend veel fragmenten afkomstig uit Andenne voor. Er heeft dan reeds een stenen gebouw gestaan, opgetrokken van baksteen van $7,5 \times 15 \times$ ca. 30 cm.

Dit gebouw is omstreeks 1400 zeer zorgvuldig gesloopt, waarna het terrein ongeveer 1,50 m is opgehoogd en een nieuw gebouw is opgetrokken, waarbij naast het sloopmateriaal steen gebruikt is $6,3 \times 12,5 \times 26$ cm. Ook komt baksteenmateriaal voor, groot $5,5 \times 11 \times 22$ cm. Het bewoningsbeeld komt geheel overeen met dat van de 'terpen' in Kethel en Vlaardingen. Ook hier werden de woonerven rond 1400 aanzienlijk opgehoogd en uitgebreid, waarbij in Kethel tevens het aantal tot een vierde verminderde.

Ook de archieven geven blijk van de wijzigingen die zich in deze tijd op het platteland voltrokken. In Kethel werd in de jaren 1401 en 1402 het verschuldigde bedrag van de riemtallen (een belasting) door de graaf verminderd tot een vierde van het oorspronkelijke bedrag; een aantal ambachten betaalde geen bede meer omdat er geen huislieden meer woonden. En voor het Hof van Holland werden processen uitgevochten tussen de landlieden, die hun bezit uitveenden, enerzijds en de eigenaars van de tiendblokken, die hierdoor belangrijke inkomsten gingen missen.

Door de ontwatering van het veenlandschap door kavelsloten ging dit inklinken, waardoor het maaiveld langzaam daalde, en dat tijdens een periode waarin de rivierstand tengevolge van de Duinkerken III B transgressie hoger werd. Het gevolg was dat grote gebieden ook 's zomers drassig bleven en ongeschikt werden voor landbouw. Dat zij in de 14de eeuw dit wel waren, bleek uit de ontvangsten van de korentienden in de rekeningen van de grafelijke rentmeester van Noord-Holland, in de registers van de abdijen van Egmond en St. Paulus te Utrecht en in de domeinrekeningen van Putten.

De natste gebieden, vooral in Schieland, werden uitgeveend, de overige benut als veeteeltgebied.

De grote, lage terpen zullen bestemd zijn geweest voor het vee gedurende natte perioden. Deze omschakeling heeft zich voltrokken voordat in de tweede helft van de 15de eeuw de waterhuishouding verbeterd werd door de invoering van windwatermolens. Inderdaad was de Hoogwerf te Spijkenisse lange tijd de grootste veeboerderij van het oostelijk deel van het eiland Putten.

In de polder Nieuw Markenburg zijn zowel in het tracé van het zoetwaterkanaal als in dat van het nieuwe Hartelkanaal opnieuw sporen van bewoning aangetroffen.

Op de overzichtskaart bevindt zich de oostelijke dijk van de ringpolder Geervliet rechts van de Hooglandseweg als een smal perceel; deze zette zich voort langs vindplaats V en boog ter hoogte van vindplaats XII naar het westen (links) om. (fig. 2).

De vindplaatsen I – IV en VIII – X bevinden zich in de polder Nieuw Markenburg, XI en XII liggen juist ten noorden hiervan, V – VII binnen de polder Geervliet.

Vindplaats I en II zijn een stroomgeul met veel menselijke skeletdelen en 12de eeuwse scherven, waartussen zich ook verspoeld Romeins materiaal bevond. In de geul, die geheel verland is, komen boven het skelet- en schervenmateriaal grote stukken verslagen veen voor. De zelfde geul is ook aangesneden in vindplaats VIII, waarin zich een enorme opeenhoping van menselijk skeletmateriaal bevond met het zelfde schervenpakket.

Vindplaats III en IV hebben het beeld van een met stroomgeultjes doorsneden maaiveld, waarin zich overwegend 11de en 12de eeus materiaal bevond, waartussen brokken van Romeinse dakpannen.

Vindplaats V, VI en VII zijn gelegen op de oeverwal van een pré-Romeinse kreek, die waarschijnlijk in de 12de eeuw nog niet geheel verland was. Op deze oeverwal heeft een oost-west gericht Romeins houten gebouw gelegen. Na-Romeinse en vroeg-middeleeuwse kleidekken, die op deze woning liggen, hebben het westelijk deel, waar de oeverwal lichter was, omlaag gedrukt, waardoor het in eerste instantie moeilijk was de houtconstructie als een geheel te herkennen.

De werkzaamheden ten behoeve van het kanaal lieten niet toe het gehele complex te ontgraven, zodat volstaan moest worden met de opmeting van een fragment.

Woonplaats V ligt op de oeverwal van de kreek; het oudste middeleeuws materiaal bestaat uit een fragment van een reliefbandamphora. Tijdens de overstromingsramp heeft het restant van de kreekbrug gefungeerd als vloedkreek en bevatte naast het middeleeuwse materiaal ook verspoeld Romeins materiaal en enkele menselijke skeletdelen. Bij de aanleg van de dijk van de

ringpolder Geervliet is waarschijnlijk gebruik gemaakt van de oeverwal van de kreek. Opmerkelijk is dat meer zuidelijk een Romeinse woonplaats ligt, waarschijnlijk evenals VI – VII dicht bij de kreek gelegen.

Woonplaats V is na de aanleg van de dijk zeker bewoond gebleven gedurende de 13de–15de eeuw, waarbij het erf geregeld opgehoogd is. De meeste huissporen moeten bij het graven van het voedingskanaal vernield zijn; slechts twee rijen palen, waarschijnlijk behorende tot de 12de eeuwse periode, waren nog ten dele in het talud zichtbaar.

Vindplaats IX bevatte sporen van houtconstructies van tenminste drie gebouwen, waarvan slechts een (IX a) een fragment van een gebouwtje opleverde, met een rietvloer. De overige overblijfselen gingen grotendeels schuil onder een ca. 3 m dikke kleilaag (Duinkerken III). Het weinige aardewerk in deze vindplaats behoort tot de late ijzertijd.

Vindplaats X bevatte een enigszins terpachtig verhoogde middeleeuwse woonplaats, bewoond tot de tweede helft van de 12de eeuw. Helaas moest juist midden op de woonplaats een dijk blijven liggen, zodat alleen de randen onderzocht konden worden. Tussen de scherven bevond zich o.a. de schedel van een kind en een fraaie benen glis.

Woonplaats XI liet zich het beste onderzoeken en leverde de complete plattegrond van een Romeins huis op, waarop nader zal worden teruggekomen.

In het profiel van de werkput ten oosten van deze vindplaats tekende zich de schervenlaag af van een andere Romeinse woonplaats.

Tenslotte vindplaats XII, welke zeer veel middeleeuws aardewerk bevatte, waaronder badorf, reliefbandamphoren, pingsdorf en andenne. Een lange palenrij lijkt niet een onderdeel van een woning te zijn; evenmin de in een cirkelsegment geplaatste palen van gekloofd hout.

Samenvattend kan gezegd worden dat in dit terrein tenminste een ijzertijd-, vier Romeinse en vier middeleeuwse woonplaatsen geweest zijn, waarvan de laatste in de tweede helft van de 12de eeuw volledig door het water zijn verwoest.

Het grootste aantal menselijke overblijfselen moet tot de laatste periode behoren en wijst op intensieve bewoning.

Of wij in de resten slachtoffers van de ramp moeten zien of dat een stroomgeul door een begraafplaats zich een weg heeft gebaad is niet duidelijk. De vondsten I, II en VIII pleiten voor de laatste mogelijkheid, in welk geval deze begraafplaats te zoeken zou zijn in het zuiden van Nieuw Markenburg of in Oud Markenburg. Hiertegen pleiten de skeletvondsten in V en X, terwijl ook meer westelijk dan oostelijk skeletdelen zijn aangetroffen.

Bij deze werkzaamheden is hulp verleend door ir. J. A. Trimpe Burger, de heer Chr. de Roo en leden van de archeologische werkgroep 'De Nieuwe Maas'.

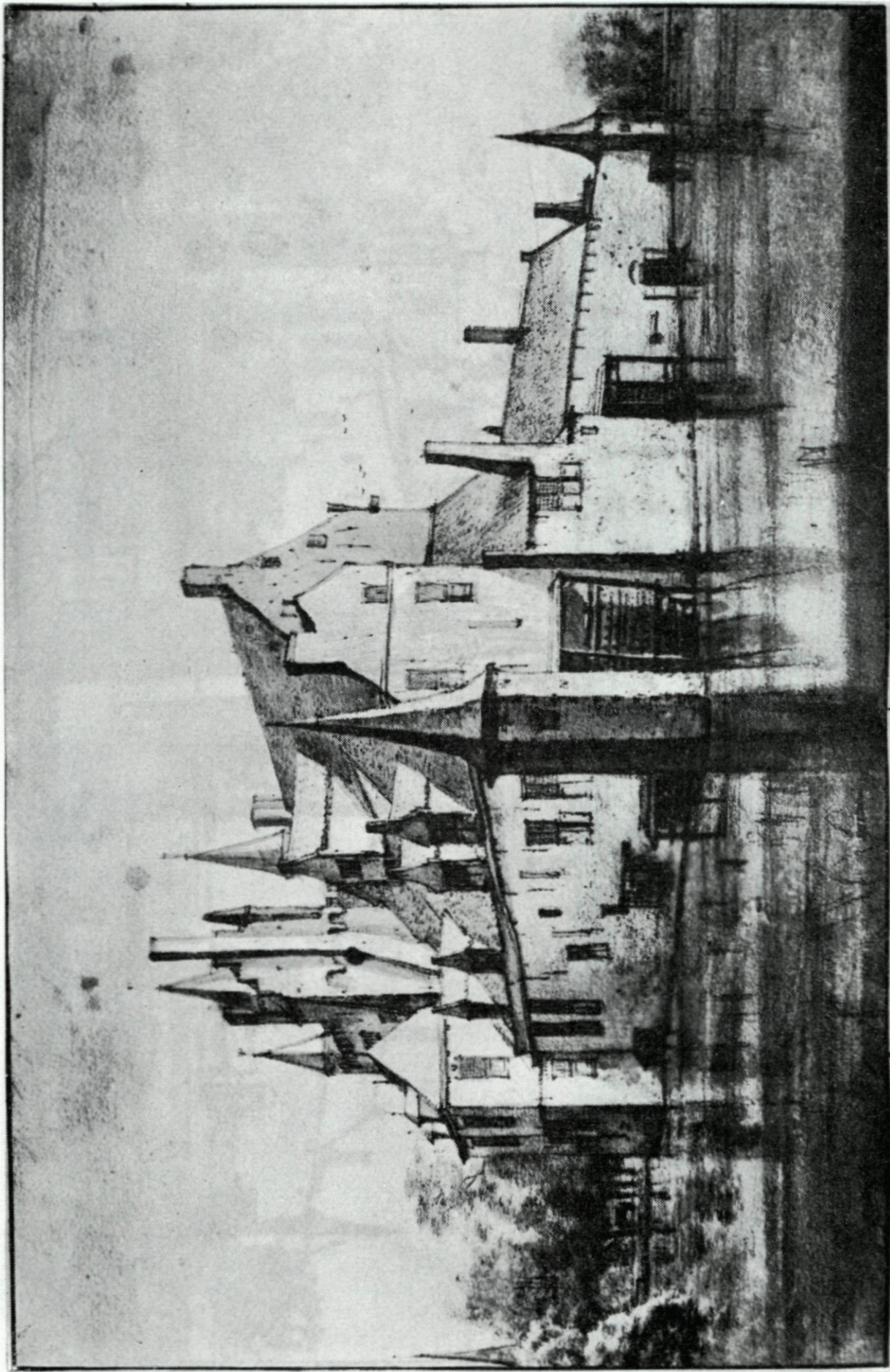
OOSTVOORNE

Aan de overblijfselen van de middeleeuwse vuurtoren zijn opnieuw enkele conserveringswerkzaamheden uitgevoerd.

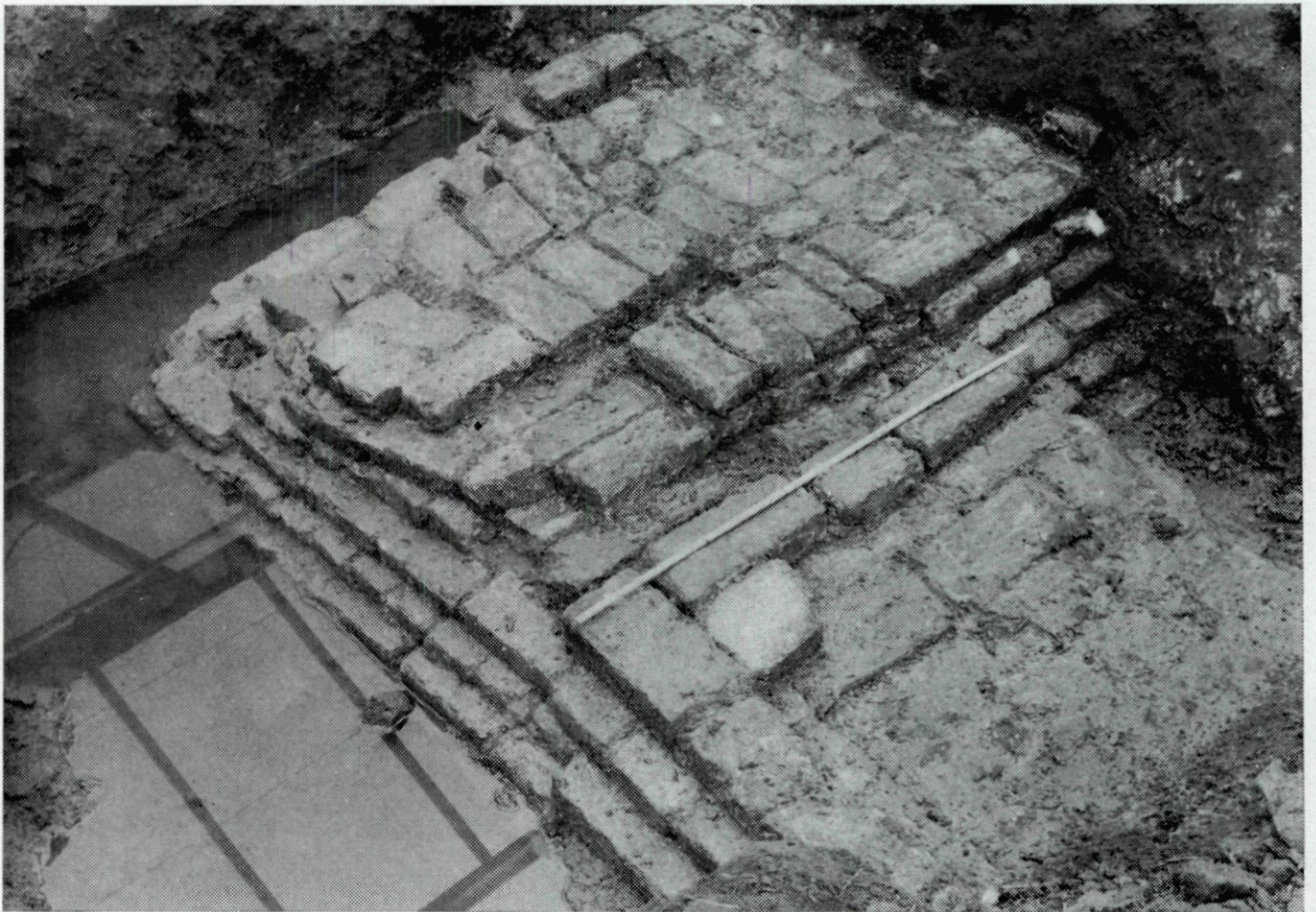
ZWIJNDRECHT

Naar aanleiding van een melding van de Rijkswaterstaat, dat een houten fundering aangetroffen was in buitendijks land langs de Noord, is ter plaatse een onderzoek ingesteld. Het bleek mogelijk tijdens laag water de opliggende grond te verwijderen, waarbij een veelhoekige kespen fundering op straalsgewijs gelegde ruwe balken tevoorschijn kwam, waarop een ringvormige muur van kleine steen had gestaan. Het betrof hier het overblijfsel van de stadsgalg van Dordrecht, waar de terechtgestelden 'aan de vogelen des hemels ten spijsze werden gegeven'. Op de gemetselde put hebben nl. drie kolommen gestaan, waarover drie horizontale balken, waaraan de lijken opgehangen werden. De overblijfselen vielen op deze wijze in de put.

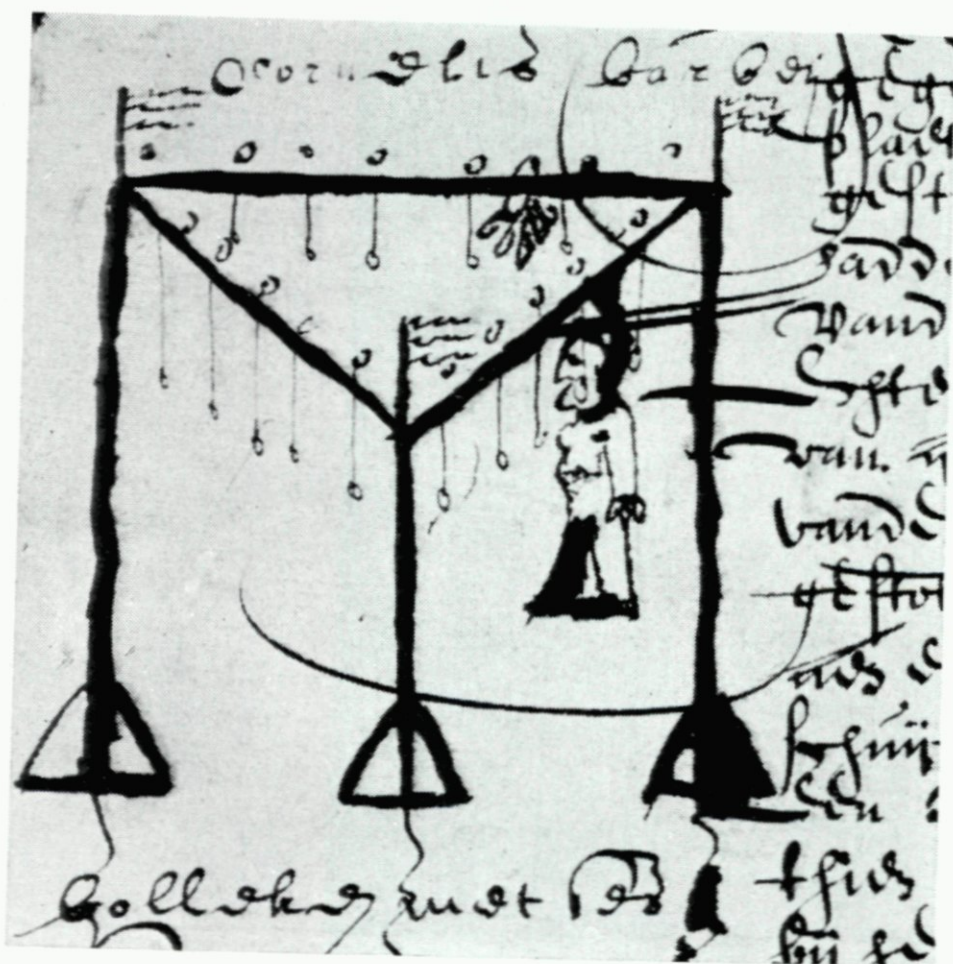
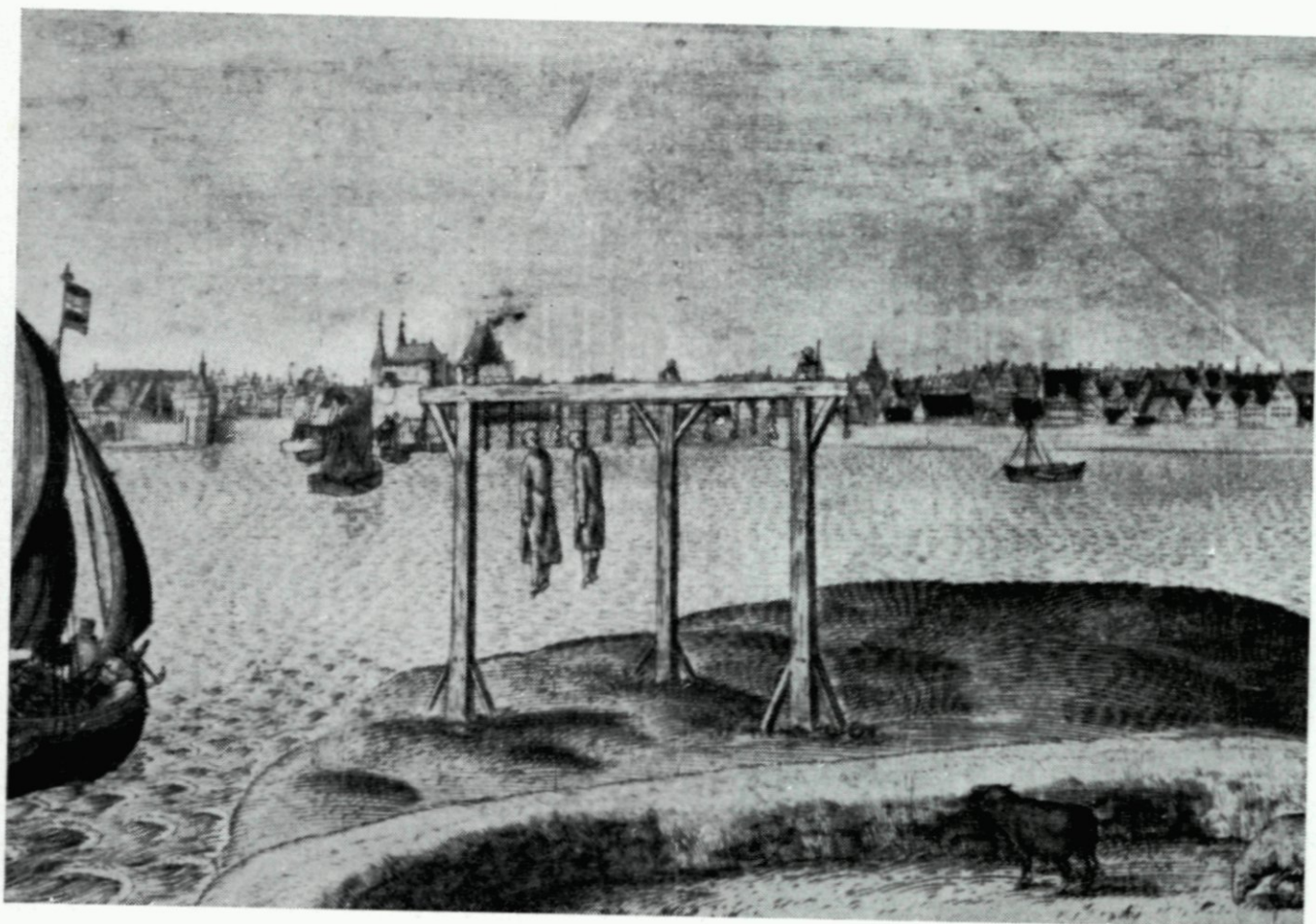
Op 31 juli 1346 kreeg de stad toestemming de galg naar deze plaats over te brengen, waar zij tot het einde van de 18de eeuw bleef. Nadat later ook deze fundering verwijderd was, bleek dat eronder drie verticale houten kokers aanwezig waren, waarin palen geplaatst konden worden. Deze zijn de overblijfselen van een oudere galg, die aan de stenen voorafging. Deze laatste dateert waarschijnlijk uit de 16de of 17de eeuw.

35. De Kenenburg in 1646, gezien naar de toenmalige achter- en zijkant. Naar een tekening van Roeland Roghman.

36-37. Kenenburg. Beerput op de voorburcht met overblijfsel van het tongewelf. Onder: metselwerk aan de noordoosthoek van de voorburcht. De grote kloostermoppen rechts zijn gemetseld over de kleinere steen links heen.

38-39. Stadsgalg van Dordrecht. Detail van het gezicht op Dordrecht door Pieter Bast, 1596, en geschetst door de griffier in het klepboek van de stad, 1627.

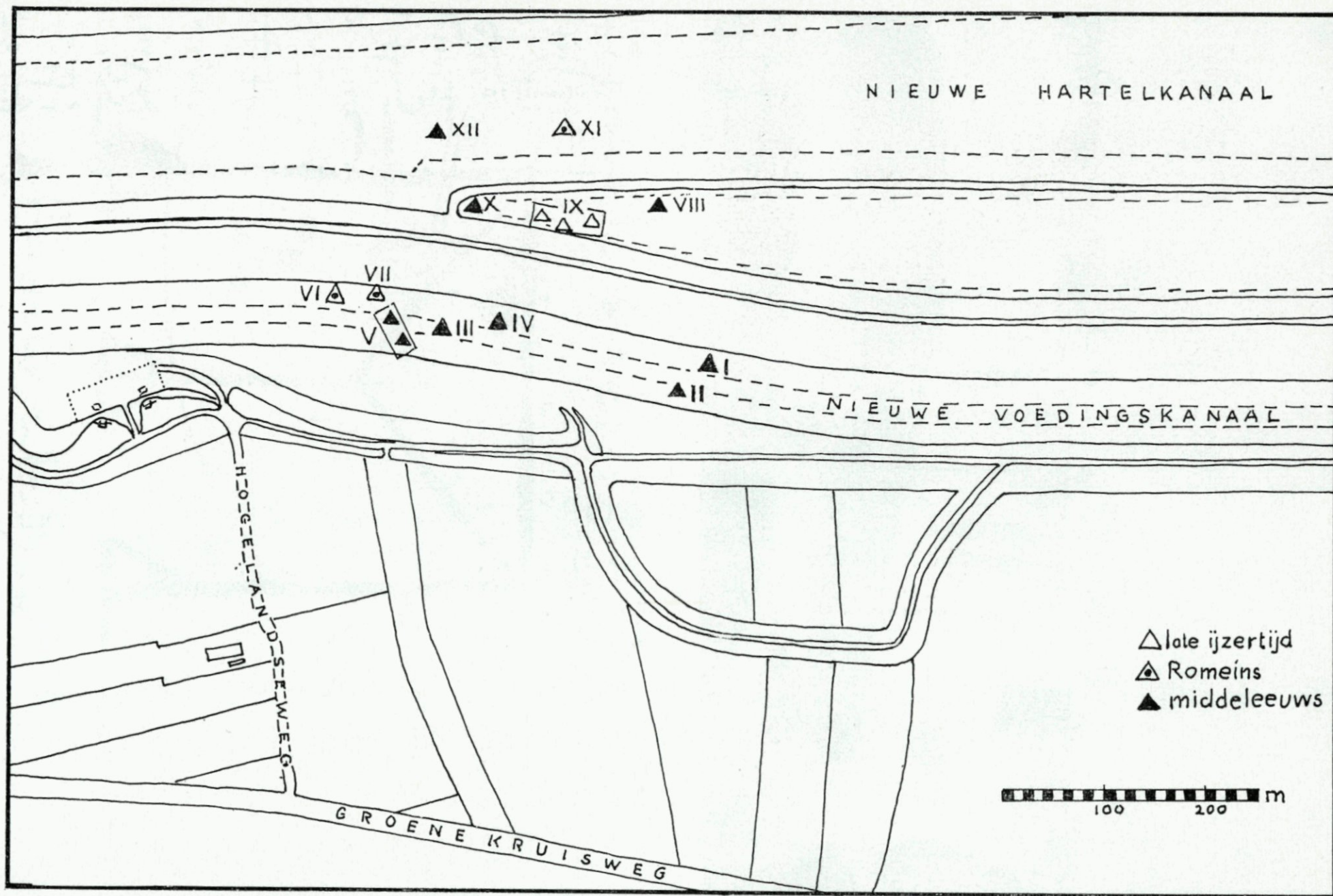

Fig. 2. Overzicht van de vindplaatsen rond het Hartelkanaal in de polder Nieuw Markenburg.